

Üsküdar ve Türkmenler

İlhan Şahin

İstanbul Üniversitesi (E)

İstanbul'un 1453'te Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonraki süreç içinde *İstanbul ve bilâd-i selâse*'nin yerleşmiş resmî bir tabir olarak kullanılmaya başladığı dikkati çeker. Bu tabir içinde yer alan ve Osmanlı döneminde *Âsitane, Dersaadet, Der-aliyye* ve *Dârülhilafe* gibi adlarla da anılan İstanbul, coğrafi bakımdan tarihî bir yarımada olan sur içini kapsar. İstanbul'un merkezi olan sur içi bölgesi, belgelerde *nefs-i İstanbul* terkihiyle de ifade edilir. Nefs-i İstanbul dışında kalan sur dışı yerler ise İstanbul ile kullanıldığında *Bilâd-i Selâse* adıyla anılır. Üç belde anlamına gelen bu tabir, Eyüp, Galata ve Üsküdar kadılıklarını ifade eder¹. *Bilâd-i selâse* tabiri, esasında mevleviyet derecesindeki üç kadılığa işaret eder. Osmanlı ilmiye teşkilatında mevleviyet, yüksek dereceli kadılıklar için kullanılmaktaydı. Bu bakımdan söz konusu üç kadılığa ilmiye zümresine mensup ve belirli kazâ tecrübesine sahip yüksek seviyeli kimseler tayin edilirdi. Bu kadılar, İstanbul'un asayîşi, sosyal ve ekonomik

.....

1 *Bilâd-i selâse* tabiri tek başına kullanıldığında bazen birbirine çok yakın üç büyük şehir olan İstanbul, Edirne ve Bursa kadılıklarını ifade eder (Bk. Mehmet İpşirli, "Bilâd-i Selâse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi [DİA]*, VI, 151-152).

düzeni ile ilgili konularda İstanbul kadısı ve sadrazam ile sıkı bir işbirliği halinde olurlardı.

Bilâd-i Selâse kadılıkları arasında zamanla kadılığa bağlı köylerin padişah hassına dahil olmasıyla Haslar veya Havâss-ı Refia kazaları adlarıyla da bilinen Eyüp, surların kuzeybatı yönü merkez olmak üzere sınırları giderek genişleyen bir coğrafi alanı içine almaktaydı. Galata, Haliç'in kuzeyinde bugünkü Beyoğlu, Beşiktaş, Sarıyer ilçelerini ve Boğaz'ın Karadeniz sahiline kadar olan kesimini kapsamaktaydı. Üsküdar kadılığı, Boğaz'ın Anadolu yakasını içine almaktaydı. Bu kadılığın sınırı, Boğaz'ın Anadolu sahil kesimi ile bugünkü Beykoz, Kadıköy, Kartal, Tuzla ve Gebze'ye kadar uzanmaktaydı. Bu üç kadılıktan Eyüp Müslüman halkın; Galata ise Gayrimüslim halkın yoğun olarak bulunduğu bir bölgeydi.

Üsküdar'ın XIV. yüzyılın başlarında Orhan Gazi döneminde sahilde yer alan Hereke, Pendik ve Kartal ile birlikte Osmanlılar'ın gözetimi ve hatta kontrolü altına girdiği tahmin edilmektedir. Yıldırım Bayezid döneminde Bizans İmparatoru Manuel'in İstanbul'da oturan Müslümanların davalarına bakmak üzere Üsküdar'da bir kadı görevlendirilmesini ve dinî tesisleriyle beraber bir Türk mahallesi kurulmasını kabul etmesi, bu gözetim ve kontrolün bir göstergesi olmalıdır. Ancak Üsküdar'ın bir yerleşim yeri olma özelliğini, 1453'te İstanbul'un fethinden sonra kazanmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Üsküdar merkezinde gerçekleşen ilk Türk yerleşmesinin, sahilden ziyade yamaçlara doğru olduğu dikkati çeker. Fatih döneminde kısa bir süre veziriazamlık makamında bulunan Rum Mehmed Paşa tarafından 1469-1471/72 yılları arasında inşası tamamlanan ve kendi adıyla bilinen caminin, Boğazı gören bir tepe üzerinde yer alması, bu hususun bir göstergesi olmalıdır. Caminin çevresindeki duvar kalıntılarının medrese, hamam ve imarete ait olması, buranın esasında bir külliye olarak inşa edildiğini göstermektedir.

Üsküdar'ın kısa bir zaman sürecinde hem Osmanlı ordusunun, hem resmî görevlilerin hem de sivil halkın İstanbul'dan Anadolu tarafına gidişlerinde ilk konaklama; Anadolu'dan İstanbul'a gelişlerinde son konaklama yeri özelliğini göstermesi ve bu bağlamda

özellikle XVI. yüzyıldan itibaren İstanbul için önemli bir pazar yeri haline gelmesi, nüfusunun hızla artmasını ve Üsküdar'ın fizikî görünümü ile sembolleşen vakıflara dayalı dinî, sosyal ve ticarî tesislerin yapılmasını sağlamıştır. Bu tesislerden biri, Kanunî Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan dünyaya gelen ve babası tarafından çok sevilen Mihrümah Sultan (ölümü: 985/1578) adına yaptırılan külliye'dir. 1540-1547 yılları arasında Mimar Sinan tarafından inşa edilen külliye'nin başta cami olmak üzere medrese, sıbyan mektebi, imaret, tabhane (dinlenme yeri), han ve çeşme gibi tesisler oluşturmaktaydı. Bu külliye'nin asıl çekirdeğini cami teşkil etmekteydi².

Üsküdar'ın fizikî görünümü ile sembolleşen bir diğer külliye, Sultan II. Selim'in hanımı ve II. Selim'den sonra Osmanlı tahtına geçecek olan III. Murad (1574-1595)'in validesi Nurbânû Sultan (vefatı: 991/1583) tarafından 1570-1579 yılları arasında Mimar Sinan'a yaptırılan cami ve külliye'dir. "... *Hâliyâ ferzend-i ercümend oğlum Murad tavvelallahu te'âlâ ömrehunun vâlidesi seyyiddetül-muhadderât ikliletül-muhassenât tâcü'l-ülâ ve's-sa'âdet dâmet ismetuhâ* ..." ifadesi örneğinde olduğu gibi³, cami ve külliye'nin inşası ile ilgili kayıtlarda, Nurbânû Sultan'ın ismi ve II. Selim'in hanımı olduğuna dair ifadelerin kullanılmadığı ve Murad'ın validesi ifadesinin kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bu kayıtlarda Nurbânû Sultan'ın adının ve II. Selim'in hanımı olduğunun yazılmaması, Osmanlıların saltanat âdâbından ve aile geleneğinden ileri gelmelidir. Burada geçen "ferzend-i ercümend (faziletli oğlum)"in ise resmî yazışmalarda Osmanlı sultanlarının oğulları için kullanılan genel bir ifade olduğunun altı çizilmelidir.

Nurbânû Sultan cami ve külliyesinin Üsküdar'da inşa edildiği yerin adı kayıtlarda Yeni Mahalle olarak geçer⁴. Mahallenin bu adla bilinmesi, Osmanlı döneminde iskâna yeni açılan mahallelerden biri olduğunun işareti olmalıdır. Cami, medrese, tekke, sıbyan mektebi, dârülhadis, dârülkurrâ, imaret, dârüşşifa ve hamamdan oluşan

.....

2 Üsküdar'daki Mihrümah Sultan Külliyesi ile ilgili genel olarak bk. İsmail Orman, "Mihrimah Sultan Külliyesi", *DİA*, XXX, 40-42.

3 Bk. Ek III.

4 "Hâliyâ ferzend-i ercümend oğlum Murad tavvelallahu te'âlâ ömrehunun vâlidesi ... Üsküdar'da Yeni Mahalle binâ olunan câmi'inin"(bk. Ek III).

külliyenin çekirdeğini cami teşkil etmekteydi. Bu bakımdan külliye-
nin inşasında ihtiyaç duyulan malzemelerin temin edilmesiyle ilgili
arşiv kayıtlarında daha çok caminin adı geçmektedir. O dönemde
bu gibi tesislerin inşasında ihtiyaç duyulan malzemelerin başında
şüphesiz muhtelif türden taşlar ile tahta veya kereste gelmekteydi.
Bu malzemelerin temini ve taşınması hususunda ulaşımdaki güçlük-
lerden dolayı yakın yerlerdeki taş ocakları ve ormanlık alanlar tercih
edilirdi. Nitekim Nurbânû Sultan adına Üsküdar'da inşa edilen
külliye için ihtiyaç duyulan bazı malzemelerin İzmit (İznikmit), Sa-
panca ve Gelibolu gibi bölgelerden temin edildiği dikkati çekmek-
tedir. Bu bağlamda cami için ihtiyaç duyulan *kaygan taşın*⁵ bir kısmı
İzmit bölgesinde temin edilmiştir. 500 zirâ⁶ ölçüğünde istenen taşın,
taşınmasındaki ve yüklenmesindeki güçlüklerden dolayı yerinde ke-
silerek en yakın limana getirilmesi, orada *at gemisine*⁷ yüklenmesi ve
inşaat mahalline gönderilmesi⁸, büyük bloklar halinde taş ocağından
çıkarıldığını göstermektedir. İzmit yöresinden temin edilen bu taş
ilaveten aynı ölçek ve türden taşın Gelibolu yöresindeki ocaklardan
da sağlandığı tespit edilmektedir⁹. Külliyeinin inşası esnasında ih-
tiyaç duyulan tahta veya kereste ise Sapanca ve İzmit bölgesinden
temin edilmiş ve gemilerle inşaat mahalline taşınmıştır¹⁰.

.....

5 Kayağan taş da denilen kaygan taşı, ince taneli toprağın metamorfik
değişiminden meydana gelen, hafif, yumuşak ve koyu mavimsi-siyah renkli,
şistik yapılı, yaprak yaprak ayrılabilen ve doğadan 8-9 cm kalınlığında bloklar
halinde elde edilen bir taş türüdür. Ayrılabilme özelliği nedeniyle ince levhalar
haline getirilip çatıların örtülmesi, döşeme kaplama, kaldırım taşı ve mermeri
parlatmak amacıyla da kullanılır (Neslihan Sönmez, "Osmanlı Mimarlığında
Yapı ve Malzeme Terminolojisi Üzerine Bir Deneme", *Aslanapa Armağanı*,
yay. S. Mülayim - Z. Sönmez - Ara Altun, İstanbul 1996, s. 208).

6 Orta parmağın ucundan dirseğe kadar olan mesafeyi belirten uzunluk ölçüsü
(1 zirâ =75,8 cm).

7 Hayvanların düşmemesi için baş ve kık taraflarında çıtalı rampaları olan ve
nakliyede kullanılan at gemileri ile ağır tonajlı taşlar da nakledilmekteydi.
Ayrıca taş taşımak için *taş gemisi* denen gemiler de vardı (İdris Bostan,
Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire, Ankara 1992, s. 91).

8 Bk. EK I.

9 Bk. EK II.

10 Bk. EK III.

II. Selim'in hanımı Nurbânû Sultan, oğlu Murad'ın (III) tahta geçmesiyle (1574) birlikte valide sultan olarak anılmaya başlandı ve onun döneminde valide sultanlık önemli bir kurum haline gelmeye başladı¹¹. III. Murad'a izafeten hayatta olduğu yıllara ait belgelerde “*vâlidetim, vâlidetim sultan dâmet ismetuhâ, vâlidem zîdet ismetuhâ, vâlidem sultan edâmallahu te'âlâ ismetuhâ*” şeklinde zikredilmeye başlandı¹². Daha sonra III. Ahmed'in anası Gülnuş Emetullah Sultan'ın (vefatı: 1715) Üsküdar'da yeni bir külliye inşa ettirmesi¹³ üzerine iki valide sultanın ismini birbirinden tefrik etmek için yazılı kaynaklarda ve halk ağzındaki söyleyişlerde Nurbânû Sultan'ın adı sık sık Atik Valide Sultan; külliyesi de Atik Valide veya Valide-i Atik adıyla anılmaya başlandı. Gülnuş Emetullah Valide Sultan'a ve külliyesine ise Cedit Valide veya Yeni Valide adları verildi.

Osmanlı toplumunun sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında önemli bir yeri olan külliyelerin ayakta durabilmeleri ve hizmetlerini sürekli olarak yerine getirebilmeleri, vakıf gelirleri sayesinde olabilmekteydi. Bu bağlamda 1547'de Üsküdar'daki Mihrümah Sultan külliyesinin inşasının tamamlanmasını takiben 1548'de teşkil edilen Yeniil kazası, bu külliyyeye vakfedilmişti. Kaza, Sivas'ın güney kısmında Sivas, Bozok, Divriği ve Darende bölgelerinde timardan vakfa çevrilen pek çok yaylak, yurt, mezraa ve bazı köyleri içine almaktaydı. Kazanın yeni teşkil edilmesinden dolayı Yeniil adını aldığı anlaşılmalı beraber bu adın daha önce teşkil edilen Konya'nın ova bölgesinde Atçeken oymaklarının yaşadığı Eskiil kazasının adına mukabil verildiğini söylemek mümkündür. Önce Mihrümah Sultan'a temlik ve bunu takiben Mihrümah Sultan'ın Üsküdar'daki külliyesine vakfedilen Yeniil kazasının, Mihrümah Sultan'ın vefatından (1578) sonra dönemin padişahı III. Murad'ın anası Nurbânû

.....

11 Hayatı ile ilgili bk. İlhan Şahin, “Nurbânû Sultan”, *DİA*, XXXIII, 250-251.

12 Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BA], *Mühimme Defteri* [MD], nr. 39, 75/182, 183, 76/184, 185, 186, 187, 77/188, 189, 190, 78/191, 79/197.

13 Gülnuş Emetullah Sultan'ın imar faaliyetleri ile ilgili bk. Bk. Muzaffer Özgüleş, “Gülnuş Emetullah Sultan'ın İmar Faaliyetleri”, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013.

Sultan'ın Üsküdar'da yaptırdığı cami ve imarete vakfedildi¹⁴. Konuyla ilgili III. Murad'a izafeten belgelerde Mihrümah Sultan'ın, III. Murad'ın halası olduğunu belirten "... *sâbıka hâletem olan* ..." şeklinde bir ifadenin kullanılması dikkat çekicidir¹⁵. Bu bağlamda belgelerde "*hâletem*" yerine "*ammetem*"in yazıldığı da görülmektedir¹⁶. Burada geçen "*amme*", şüphesiz babanın kız kardeşini yani III. Murad'a izafeten II. Selim'in kız kardeşi olan Mihrümah Sultan'ı işaret etmektedir. Vakfın bu geçiş sürecinde kazanın sınırı coğrafi bakımdan biraz daha genişlemiş ve Sivas, Bozok, Kayseri, Maraş, Malatya ve Divriği sancakları arasında bugünkü Kangal, Gürün ve Şarkışla kazalarının önemli bir kısmını içine almıştır. Bu durum Nurbânû Sultan'ın hem oğlu Sultan III. Murad ve Saray üzerindeki tesirine hem de Üsküdar'da inşa ettirdiği cami ve külliyesinin genişliğine ve önemli bir gelir kaynağına ihtiyaç duyulduğuna işaret olmalıdır.

Bir vakfın sürekliliğinin esas olduğu nazarı itibara alınacak olursa, Yeniil'in Mihrümah Sultan evkafından Nurbânû Sultan evkafına hangi sebeplerle intikal ettiği hususunda bir fikir beyan etmek şimdilik mümkün olamamaktadır. Ancak bunun dönemin siyasi şartları içinde 'istibdâl' ile gerçekleşmiş olabileceğini düşünmek mümkündür. Böyle bir işlem yapılırken Yeniil'in önce Mihrümah Sultan'ın paşmaklık hassı iken hass-ı hümayuna dâhil edildiği, sonra Nurbânû Sultan'a temlik olunduğu, daha sonra ise Nurbânû Sultan'ın Üsküdar'daki cami ve imaretine vakfedildiği anlaşılmaktadır¹⁷.

Yeniil kazası, Osmanlılar'ın *mefrûzü'l-kalem ve maktû'ül-kadem min külli'l-vücûh serbest* şeklinde formüle ettiği bir uygulama

.....

14 Bu hususta bk. İlhan Şahin, "Yeniil Kazası ve Yeniil Türkmenleri (1548-1653)", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Kürsüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1980.

15 "... Yeniil hâslarından Şarkî Pâre nâibi mektûb gönderüp bundan kadem Şarkî Pâre hâslarının mahsûlü sâbıka *hâletem* olan Mihrümâh Sultan tâbet serâhânın zabtında iken vefât etmekle seyyidetü'l-muhadderât ilâ âhirihi vâlidetim sultan dâmet ismetuhâya temlik olunup ol dahi Üsküdar'da binâ olunan câmi'-i şerîfe vakf eylemiş iken ..." (Ek IV).

16 ... hâlâ Yeniil hâsların bundan akdem merhûme *ammetem* tâbet serâhânın başmaklığı olup hâlâ vakf olmağla müceddeden tahrîr olunup ..." (Ek 5).

17 Bk. Ek V.

ile idarî ve malî bakımdan Üsküdar'daki önce Mihrümah Sultan ve sonra Nurbânû Sultan (Atik Valide Sultan) vakfına bağlı idi. Bu bağlılık serbest mülk statüsünde olduğu için vakfın kendi yöneticileri dışında vakfa ait yerlere dışarıdan kimsenin müdahale etmesine izin verilmezdi. Bu bağlamda kazanın geliri, *mâlikâne* ve *divanî* hissesi adı altında iki baştan tasarruf edilmekteydi. İki baştan tasarruflarda genelde *mâlikâne* hissesi (mahsulün beşte, yedide veya onda biri kadarı) vakıf veya mülk sahibine; *divanî* hissesi (toprak haracı ile çift, bennak, caba, tapu, ağnam vesaire gibi örfî ve şer'î vergiler) ise devlete veya devletin hizmetinde olan görevlilere tahsis edilmekteydi. Ancak Yeniil'deki bu uygulamada hem *mâlikâne* hem de *divanî* hisse üzerindeki tasarruf hakkının tamamı vakfa aitti.

İdarî ve malî bakımdan önce Üsküdar'daki Mihrümah Sultan, daha sonra Atik Valide Sultan külliyesi vakfına bağlı olan Yeniil kazası halkının bir kısmı yerleşik, bir kısmı da konar-göçer halktı. Bu bağlamda sayının en yükseğe ulaştığı 1583'te kazada toplam 85.000 civarında bir nüfus vardı. Bu nüfusun yaklaşık 60.000'i konar-göçer; 25.000 kadarı da yerleşik idi¹⁸. Burada bazı köylerin konar-göçer gruplar tarafından kurulduğunun altını çizmek gerekir.

Kaza nüfusunun önemli bir kısmını teşkil eden konar-göçer halk, Halep Türkmenleri ve Dulkadirli Türkmenleri adıyla bilinen iki önemli gruptan meydana gelmekteydi. Bu bakımdan kazanın adı arşiv kayıtlarında sık sık *Türkmân-ı Yeniil* veya *Türkmânân-ı Yeniil* şeklinde geçmektedir. Kışlak mahalleri Suriye'nin Halep bölgesinde olmasından dolayı *Türkmân-ı Halep* veya *Türkmânân-ı Halep* adıyla bilinen Halep Türkmenleri'nin yaylak mahalleri daha çok Yeniil kazasındaydı. Anadolu'da önemli göçebe gruplarının bulunduğu, sosyalleştiği ve başta koyun olmak üzere hayvanlarını otlattığı Uzunyayla, Yeniil kazasında yer almaktaydı. Bu bağlamda Yeniil'de yaylayan Halep Türkmenleri'ne *Yaylakçıyan* da denilmekteydi. Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte Halep bölgesinden Yeniil'e göç eden bu grup, Yeniil ile ilgili arşiv kayıtlarında *Yabaneri* adıyla dahi anılmaktaydı. Burada *yaban* dışarı, *er* ise adam anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Halep Türkmenleri'ne mensup olanlar, Halep gibi uzak bir diyardan

.....

18 İ. Şahin, *Yeniil Kazası ve Yeniil Türkmenleri*, s. 44-293.

Yeniil bölgesine gelmelerinden dolayı dışarıdan gelen kimseler anlamında kendilerine *Yabaneri* de denildiği anlaşılıyor. Önemli bir kısmı Oğuzlar'ın Bozok koluna mensup olan *Dulkadırlı Türkmenleri* ise daha önce Dulkadırlı Beyliği'ne mensup olmalarından dolayı bu adla bilinmekteydiler. Bunların asıl yurtları olan Maraş ve Elbistan, Yeniil'e yakın bir bölge idi. Bunlar yarı göçebe bir hayat yaşamalarından dolayı Yeniil'de *Ziraatçıyan* olarak da kaydedilmişti¹⁹.

Yeniil'in Atik Valide Sultan evkafına ait olan bu bağlılığının XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Türkmân-ı Yeniil ve Türkmânân-ı Yeniil'in arşiv kayıtlarında adı bazen *Üsküdar Türkmenleri* veya *Üsküdar Evi* olarak da geçmektedir. Bu adlandırma şüphesiz Üsküdar'daki Türkmenler'i değil, Yeniil'in veya Yeniil Türkmenleri'nin Atik Valide Sultan külliyesi ile idarî ve malî bakımdan bütünleşmesinin bir işareti olarak kabul edilmelidir. Daha anlaşılabilir bir ifadeyle Türkmenler'den veya Yörükler'den teşkil edilmesinden dolayı *Türkmân-ı Yeniil* veya *Türkmânân-ı Yeniil* adıyla bilinen kazanın vergi evinin Üsküdar'daki Atik Valide Sultan evkafı olması, onların Osmanlı kayıtlarında *Üsküdar Türkmânı*²⁰, *Üsküdar Türkmenleri* veya *Üsküdar Evi*²¹ adıyla da anılmalarına sebep olmuştur. Buna benzer bir şekilde Osmanlı arşiv kayıtlarında Anadolu'daki bazı konar-göçer gruplar için kullanılan *Haremeyn Aşireti* ifadesinden, kutsal toprakları ifade eden Haremeyn'deki aşiretleri değil, Anadolu'da Haremeyn evkafı reayası olan ve vergilerini Haremeyn'e veren aşiret grupları anlaşılmalıdır. Keza Osmanlı döneminde Anadolu'da Danişmendli Türkmenleri'ne mensup bazı aşiret grupları için kullanılan *Rum Evi* ve *Aydın Evi* şeklindeki ifadelerin de yine *Üsküdar Evi*'ne benzer bir anlam

.....

19 İ. Şahin, "Yeniil Kazası ve Yeniil Türkmenleri", s. 153-156.

20 Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, İstanbul 1930, s. 121.

21 "... büyük Türkmân tâifesinden Üsküdâr Evi'ne tâbi' bi'l-cümle Beydili ve sâir cemâ'atlerinden ..." (BA, *MAD.d*, nr. 8458, s. 39; A. Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, s. 101, 109 (A. Refik'in s. 101'de "... Üsküdar emrine tâbi Beğdili..." şeklinde okuduğu ifade, "Üsküdar Evi'ne tâbi Beğdili"; s. 109'da "... Üsküdar adına tâbi ..." şeklinde okuduğu ifade ise "... Üsküdar Evi'ne tâbi' ..." olmalıdır). Ayrıca bk. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul 1963, s. 47.

içerdiğini belirtmek gerekir. Bu bağlamda *Üsküdar Türkmenleri* veya *Üsküdar Evi* olarak bilinen ve özellikle koyun yetiştirmede uzman olan Türkmen veya Yörük grubunun, ağnam (koyun), yaylak ve kuru gibi vergiler başta olmak üzere verdikleri diğer vergilerle Atik Valide Sultan vakfının hizmetlerini yerine getirilmesinde önemli bir rol oynadıkları belirtilmelidir. Bunun yanında Türkmen veya Yörük hanımlarının bin bir müşkülata koyunlardan sağarak aldıkları süt ve süttten elde ettikleri yağ ve peynir gibi gıda maddeleri ve elleriyle dokudukları halı ve kilim gibi ürünlerin vakfa olan dolaylı katkılarını da gözden uzak tutmamak gerekir. Bu bağlamda insanlık tarihinin en az yarısını bünyesi içinde barındıran ve Osmanlı toplumunun önemli bir unsuru olan konar-göçerlerin tarihini çeşitli yönleriyle ele alırken, bu gibi nokta konuları derinlemesine ele almanın önemi ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile konar-göçerlerle ilgili bu gibi nokta konuları derinlemesine ele almadan ve bu nokta konular etrafında çalışmaları dalga dalga yaymadan genelin daha iyi anlaşılmasının mümkün olamayacağını belirtmek isterim.

E K L E R

I

İznikmîd kadısına hüküm ki

Hâlâ ferzend-i [ercümen] ilâ âhirihi oğlum Sultan Murad vâlidesi seyyidetü'l-muhadderat ilâ âhiri dâmet ismetuhâ tarafından mahmiye-i Üsküdar'da binâ olunan câmi' mühimmi için kaygan taşı lâzım ve mühim olmağın beş yüz zirâ' mikdârı kaygan akçalarıyla kesdirilüp varan at gemisine tahmîl etdirilmek için²² binâ'-i mezbûr emîni Mustafa zîde kadrühu cânibinden akça ile âdem gönderilmişdir. Buyurdum ki, vusûl buldukda te'hîr eylemeyüp zikr olunan binâ mühimmi için fermân olunan mikdârı zirâ' kayganı akçalarıyla kesdirdüp varan at gemisine tahmîl etdirüp ber-cevh-i isti'câl binâyâ irsâl eylemek bâbında envâ'-ı ikdâm ve ihtimâm eyleyesin. Husûs-ı mezbûr mühimdir, ihmâlden hazer eyleyesin ve ne kadar kaygan irsâl olunup her zirâ'ı kaç akçaya olduğu mufassal yazup arz eyleyesin ki ana göre geldikte taleb oluna (BA, MD, nr. 14, 953/1415, 26 Zilhicce 978)

II

Gelibolu kadısına hüküm ki

Ferzend-i ercümen oğlum Murad tavvelallahu ömrehu vâlidesi [...] ilâ âhirihi tarafından Üsküdar'da binâ olunan câmi'-i şerîf binâsı mühimmi için kaygan lâzım olmağın akça ile binâ emîni Mustafa²³ cânibinden gönderilen âdemine beş yüz zirâ' mikdârı kaygan tedârik eyleyüp aliverilmek emr edüp buyurdum ki vusûl buldukda zikr olunan binâ mühimmi için lâzım olduğu üzere beş yüz zirâ' mikdârı kaygan akça ile müteveli tarafından varan âdemine kadîmden mîrî için alındığı narh-ı cârî üzere ol mikdâr kaygan aliverüp ihmâlden hazer eyleyesin, husûs-ı mezbûr mühimdir, ihmâlden hazer eyleyesin (BA, MD, nr. 17, 6/10, 25 Muharrem 979).

.....

22 Bu kelimededen sonra "vakf-ı mezbûr mütevellisi" yazılmış ve üzeri çizilmiş.

23 Bu kelimededen sonra "ile" yazılmış ve üzeri çizilmiş.

III

Sabancı ve İznikmid kadılarına hüküm ki

Hâliyâ ferzend-i ercümend oğlum Murad tavvelallahu te'âlâ ömrehunun vâlidese seyyiddetü'l-muhadderât iklîletü'l-muhassenât tâcü'l-ûlâ ve's-sa'âdet dâmet ismetuhâ Üsküdar'da Yeni Mahalle binâ olunan câmi'inin emîni olan kıdvetü'l-emâsil ve'l-a'yân sipâhi oğlanlarım cemâ'âtinden Mustafa zîde kadrühu binâ'-i mezkûr için tahta lâzımdır deyü i'lâm etmeğin taht-ı kazânuзда akça ile kifâyet mikdârı tahta aliverilmesin emr edüp buyurdum ki müşârün-ileyhin âdemi vardukda te'hîr eylemeyüp ne mikdâr tahta lâzım ise akça ile aliverüp varan gemilere tahmîl edip mu'accelen binâ'-i mezkûr için îsâl eylesin, husûs-ı mezkûr mühimdir, avk ve te'hîrden hazer eylesin (BA, MD, nr. 21, 328/775, 11 Muharrem sene 981).

IV

Kasım Voyvodaya verildi

Diyarbakir beylerbeyisine hüküm ki

Yeniil hâslarından Şarkî Pâre nâibi mektûb gönderüp bundan akdem Şarkî Pâre hâslarının mahsûlü sâbıka hâletem olan Mihrümâh Sultan tâbet serâhânın zabtında iken vefât etmekle seyyidetül'l-muhadderât ilâ âhirihi vâlidetim sultan dâmet ismetuhâya temlîk olunup ol dahi Üsküdar'da binâ olunan câmi'-i şerîfe vakf eylemiş iken Ulus beyi olan Abdurrahman havâss-ı hümâyûndur, ben zabt ederim deyü müşârün-ileyhâ tarafından zabt için varan âdemine zabt etdürmeyüp ta'addî eyledüğün bildirdi. İmdi zikr olunan hâslar müşârün-ileyhâya sene 986 Cumâdelâhiresinin guresinden (5-14 Ağustos 1578) temlîk olunmağın buyurdum ki, evkaf-ı mezbûre zâbiti olan âdemler vardukda göresiz, kazıyye arz olunduğu gibi olup müşârün-ileyh Abdurrahman şer'-i şerîfe ve emrime muhâlif dahl ederse men' ü def edüp müşârün-ileyhâya temlîk olunduğu târihden sâbıka müteveffâ-yı müşârün-ileyhâ zamânında zabt olunduğu üzere zabt etdüdüp müşârün-ileyhânın tahvîl ve târihinde vâki' olan cüz'î ve küllî ebvâb-ı mahsûlâtta âdemlerine zabt ve tasarruf etdüdüp mîr-i müşârün-ileyhi ve âhardan aslâ bir ferdi dahl etdirmeyesiz, dahl edüp tahvîl ve târihlerinde vâki' olan mahsûlâtdan kimesne nesnesin dahi almış ise ba'de's-sübût hükm edüp alıviresin (BA, MD, nr. 35, 397/1014, 16 Şevval sene 986).

V

Mezbûr Kasım Voyvodaya verilmişdir

Yeniil kadısına hüküm ki

Hâlâ Yeniil hâsların bundan akdem merhûme ammetem tâbet serâhânın başmaklığı olup hâlâ vakf olmağla müceddeden tahrîr olunup her husûs ta'yîn ve temeyyüz olmak mühimmâtdan olmağın senin sadâkat ve istikametine i'timâd-ı hümâyûnum olmağla seni emîn nasb edüp ve hâss-ı mezbûre voyvoda olan Kasım voyvoda kâtib ta'yîn olunup yazılıp defter olunmak emr edüp ve zikr olan hâsların ne mikdâr köyleri ve hâneleri varsa bir sûret ihrâc olunup size gönderildi. Buyurdum ki hükm-i şerîfim vardukda bu bâbda ikinüz dahi onat vechile dikkat ve ihtimâm edüp gönderilen defter mûcebince Yeniil'e tâbi' olan karyeleri, vâki' köylerinin köylere dahi kadîmî sınırunda ne mikdâr nefer var ise görüp ma'lûm edinüp her birinün kadîmî sınırunda ne mahalden ne mevzi'e müntehî olduğun yazup dahi her köyün neferâtından ne mikdâr resm-i hâsıl olursa ve zirâ'at olunur yerlerinden sınırunda ne kadar mahsûl olur, [ne] asıl nesnelere hâsıl olursa cinsi cinsiyle yazup nice yerinde kusûr noksan ve mübhem ve meşkûk nesne komayup temeyyüz ve tebdîl eyleyüp dahi mufassal ve meşrûh yazup defterin südde-i sa'âdetime getirüp arz sonra ne vechile olursa mûcebi ile amel eylesin (BA, MD, nr. 39, 62/150, 27 Şevval 987).